GYILKOS IRODÁK

VÁLASZ UNGVÁRY KRISZTIÁNNAK ÉS GELLÉRT ÁDÁMNAK

VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT

2019 őszén könyvem jelent meg a Jaffa kiadónál *Gyilkos irodák. A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt* címmel.[1] Könyvemben a magyar közigazgatás szerepét taglaltam az 1944-es deportálásokban. Miután konzervatív és progresszív közszereplők, történészek és szociológusok széles körű méltatást fogalmaztak meg a médiában és a nyomtatott sajtóban könyvem kapcsán, megjelent két további, erősen kritikus írás is, amelyeknek egyes téves idézeteire, csúsztatásaira az alábbiakban felelek.

MONDÁ A BALGA

Ungváry Krisztián recenziójában, amely a *Betekintő* hasábjain jelent meg,[2] elismeri könyvem egyes érdemeit, más pontokon vitatkozni kíván. Írásában fontos megjegyzéseket tett példának okáért a kutatás lehetséges további irányai terén, amelyeket megszívlelek. Ám recenziója egyes pontjain nemes egyszerűséggel félbevágja mondataimat, majd kritizálja a levágott fél hiányát.

Lássuk ezt a mondatát például: „Az az olvasó, aki annak megállapítását tartja fontosabbnak, hogy a magyar közigazgatás »kiemelkedően nagy részét cserélték le a német megszállást követően«, elégedett lehet, amíg a 20. oldalról nem lapoz át az 53. oldaltól kezdődő fejezethez, amely éppenséggel azt bizonyítja, hogy (mint ahogyan azt már említettem) a leváltások egy részének nem volt köze az érintett esetleges filoszemitizmusához, és egyébként is, »az új kinevezések száma önmagában így sem tekinthető számottevőnek«" (99). Ez így valóban durva ellentmondás lenne, hiszen most akkor kiemelkedően lecserélték a közigazgatást, vagy annak mértéke mégsem volt számottevő? A válasz az, hogy **Ungváry tudatosan csonkítja meg a mondatomat**. Könyvemnek idézett, 20. oldalán a következő szöveg áll: „A korábbi antiszemita törvények hatását már csak azért sem lehet egyedüli kiváltó okként kezelni, mert összehasonlítva más európai országokkal – például Hollandiával, ahol szintúgy magas arányban pusztult el a zsidó lakosság –, a magyar közigazgatás kiemelkedően nagy részét cserélték le a német megszállást követően."[3] Valamivel később ismét egyértelművé teszem: „A változás tehát komparatív perspektívában igenis nagy volt, ám ez nem jelenti azt, hogy a magyar államapparátus egészét, vagy akár többségét lecserélték volna".[4] Könyvemben tehát egyértelműen leírom, hogy bár számuk alapján kevés embert cseréltek le idehaza 1944-ben, nemzetközi perspektívában ez így is nagynak számít, hiszen a kevés lecserélt magyar közszolga még így is jóval több, mint például a Hollandiában lecseréltek száma.

1 Vö. Máthé Áron: Hogyan emlékezzünk? *Kommentár*, 2020/1. 157–158. *(A Szerk.)*
2 Ungváry Krisztián: Tabudöntő tételek? *Betekintő*, 2020/1. 97–110.
3 Veszprémy László Bernát: *Gyilkos irodák. A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt*. Jaffa, Bp. 2019. 20. A továbbiakban lábjegyzetben közlöm saját könyvem oldalszámait és a törzsszövegben, zárójelben az adott recenzió vonatkozó oldalszámait.
4 *Uo.* 65.

Semmi ellentmondás nincsen, egyszerűen Ungváry levágta a komparatív szempontra utaló részt.

Természetesen minden történésznek megvan a joga arra, hogy egy szöveget interpretáljon, és hogy kifejtse, értelmére milyen hatást gyakoroltak az adott mondatok. De ha már Ungváry idézőjeleket használ – azaz azt a hamis látszatot kelti az olvasóban, hogy *idézi* a mondanivalómat –, igazán gyakorolhatna annyi tiszteletet velem, az olvasóval és a választott folyóirattal szemben, hogy teljes egészében és értelmének megfelelően idézi a mondatomat. Az Ószövetségből is lehet idézni a szavakat, hogy „nincs Isten", hiszen ott is állnak ilyenek. Csak hogy a mondat úgy kezdődik: „Mondá a balga az ő szívében" (Zsolt, 53,2).

Sajnos a példák itt nem érnek véget. Ungváry szerint könyvemben azt írom, hogy a magyar holokauszt nem volt erőszakosabb a nyugat-európai országokban zajlott holokausztnál. Majd elpusztítja a szalmabábut, mégpedig így: „ez az állítás azonban nem lehet igaz, hiszen ott sem hüvelyi motozás (amiről egyébként a kötet nem túl sokat ír), sem »pénzverde« jellegű kihallgatások nem voltak általánosak a vonatra rakás előtt, mint ahogyan a heringként vagonba zsúfolás, a jegygyűrűk lehúzogatása a vonatra taszigálás előtt és a személyi okmányok látványos elégetése, illetve a deportálást ünneplő, »*Te Deum*« jellegű katolikus szentmise mondatására sem ismertek példák – szemben a magyar esetekkel" (105).[5] Ungváry ismét egy, a könyvemben igenis szereplő állítást hiányol. Nézzük az eredeti mondatot nálam: „Bár a magyarországi holokauszt – eltekintve a nyilas-hungarista hatalomra kerülést követő terrortól – nem volt erőszakosabb, mint példának okáért a hollandiai, egyetlen ponton mégis szembetűnő az erőszak szélsőséges mivolta: ez pedig a gazdagnak vélt gettólakó zsidókat érő brutális vallatások sorozata, az ún. »pénzverde« gyakorlata".[6] Tehát könyvemben konkrétan leírtam a „pénzverde" szót kivételként, amit Ungváry kivágott, majd közölte, hogy nagy a baj: nem írtam az ún. „pénzverdékről".

Ungváry alkalmanként más kutatók és köztem igyekszik konfliktust generálni. Könyvem historiográfiai részénél citálom az általam igen nagyra tartott Kovács András szociológust, aki tanulmányban sorolta fel a magyar intencionalista iskola képviselőit. Ungváry azt írja, hogy szerintem Kovács példa a szélsőséges intencionalista érvekre. Az igazság az, hogy vonatkozó lábjegyzetem szerint Kovács *bemutatja* ezeket az érveket, de nem állítom, hogy maga is képviselné őket – a számba adott állítást természetesen teljességgel elutasítom.

Egészen komikus, amikor Ungváry azzal támad, hogy könyvemben a csendőri kegyetlenkedésekre Wass Albert regényrészletét idézem (106). Nyilván Wass ismert antiszemita megjegyzéseire utal itt. Ungváry korábban a csendőri kegyetlenkedésekre más szerzőket idézett: Sinka Istvánt, Németh Lászlót és Szabó Dezsőt.[7] Ismert tény, hogy ezek a szerzők semmivel sem gondolkodtak szebben a zsidókról, mint Wass. Van még értelme idézgetni a csúsztatásokat és tévedéseket Ungváry szövegéből? Nem hiszem. Mint az *Új Kelet* cionista lap írta 1925-ös, Szabóval készített interjújának zárásakor: „Azzal az érzéssel búcsúzom, hogy […] mi itt már nem lehetünk jelen. Az elsötétedés olyan félelmetes és komor, hogy nem tudnánk belőle kitalálni".[8]

ÁRTATLAN EMBERKÍNZÓK?

Gellért Ádám jogász a saját maga által lektorált *Clio Műhelytanulmányok* lapjain közölte recenzióját. Szövegében tesz néhány fontos korrekciót, például egy helyen könyvemben tévesen jelölöm meg egy idézet forrásaként a népbíróságot. Köszönöm Gellértnek, hogy felhívta erre a figyelmemet, későbbi

5 Futó megjegyzés, de érdemes utalni rá, hogy a katolikusságát rendszeresen fitogtató Ungváry nem ismeri a *Te Deum* és szentmise szavak jelentését. Ugyanis egy mise vagy *Te Deum*, vagy nem, de „*Te Deum* jellegű" mise nincsen. „Katolikus szentmise" sincsen, ti. a *szentmise* szót csakis a katolikus szóhasználat ismeri: az ortodox istentisztelet a *liturgia*, más keresztény egyházak pedig eleve nem ismerik a mise fogalmát, hanem istentiszteleteket tartanak.

6 Veszprémy: *I. m.* 149.

7 Szathmáry István – Pető Tibor: Megszólalt az egyik utolsó élő csendőr. Történészvita: Szakály vs. Ungváry. *Magyar Nemzet*, 2016. június 19. Lásd bővebben: <https://veritasintezet.hu/images/2016_esemenyek/2016_06_19_MN_Kakastoll.pdf>.

8 Beszélgetés Szabó Dezsővel antiszemitizmusról, cionizmusról, demokráciáról. *Új Kelet*, 1925. november 21. 8.

Utcai harc – „Szálasi (ül)jön" felirat a budapesti Üllői úton 1944-ben *(Fortepan)*

kiadásokban mindenképpen ellenőrzöm és javítom a szöveget. Sajnos azonban Gellért recenziójának nagy részében olyan állításokkal és idézetekkel hadakozik, amelyeket nem vagy nem az idézett módon tettem meg.

Gellért a következőképp idézi könyvem mondatát, melyet Ungváry is eltorzított: „Szerinte [azaz Veszprémy László Bernát szerint] »a korábbi antiszemita törvények hatását már csak azért sem lehet egyedüli kiváltó okként kezelni«, mert a magyar közigazgatás »kiemelkedően nagy részét« lecserélték" (10). Ismételten: könyvem eredeti mondata teljes egészében nem így hangzott. Hanem így: „A korábbi antiszemita törvények hatását már csak azért sem lehet egyedüli kiváltó okként kezelni, mert összehasonlítva más európai országokkal – például Hollandiával, ahol szintúgy magas arányban pusztult el a zsidó lakosság –, a magyar közigazgatás kiemelkedően nagy részét cserélték le a német megszállást követően."[9] Akárcsak Ungváry, úgy Gellért is megcsonkítja a mondatot. Nem különösebben meglepő ezt követően, hogy az állítás tévesnek tűnik – hiszen az állítást sosem tettem meg.

A recenzens ezt követően is **olyan tételekkel vitatkozik, amelyeket nem írtam le**. Gellért leleplezi, hogy „a szerző állításával szemben nem csak Romániában indultak büntetőeljárások" Kamenyec-Podolszkij kapcsán (13). Fontos tisztázni: a könyvemben sehol sem állítom, hogy csak Romániában indultak büntetőeljárások Kamenyec-Podolszkij kapcsán, ellenben még idézek is magyarországi eljárásokat. A recenzens szerint „pár sorral feljebb még az állt, hogy a magyar közigazgatás igazából nem is vett részt ebben az akcióban" (15). Ilyen állítás természetesen nincsen a könyvemben. Annak megállapítása, hogy

9 Veszprémy: *I. m.* 20.

a magyar közigazgatás annak teljes létszámával nem vett részt a kamenyecpodolszkiji deportálásokban, nem jelenti azt, amit Gellért itt a számba ad. Gellért szerint „a […] KEOKH-vezetők csupán egyfajta, inkább pozitív megközelítésben kerülnek megemlítésre" (15). Ezzel szemben könyvemben a KEOKH vezetőit „felelősnek" nevezem a deportálásokban, és még ugyanezen az oldalon a „népirtásra kész és szélsőségesen antiszemita" jelzőkkel illetem őket.[10]

Gellért továbbá azt állítja, hogy szerintem nem állítottak gettót bizonyos Pest megyei településeken, például Újpesten (24–25). Gellért itt tévesen idéz, hiszen nem azt írtam, hogy nem állítottak gettót, hanem hogy több Pest megyei településen szabotálták a gettósítási utasítást, majd egyértelművé is teszem lábjegyzetemben, hogy mire gondolok: „A gettósítás megtagadás[a], a nyílt vagy elszórt gettók létesítés[e]".[11] Később egyébként maga Gellért is jelzi, hogy könyvem szerint mégiscsak volt nyílt gettó Újpesten (27–28). Pedig itt nincsen ellentmondás: a nyílt gettó nem zárt gettó, könyvemben később még egyszer expliciten kiemelem a kettő közötti különbséget,[12] ám Gellért vonatkozó soraimat már nem citálja.

Gellért azt is kijelenti, hogy „Veszprémy állításaival ellentétben" Horthy Miklós igenis megvédte a délvidéki mészárlás elkövetőit (17). Ennek ellenkezőjét sehol sem állítom könyvemben. Teljesen legitim téma Horthy szerepe a délvidéki mészárlásokban, de én ennek a kérdésnek a taglalásába a könyvemben nem mentem bele, nem is tartozik a témámhoz, tudniillik Horthy nem volt bürokrata. Az, hogy valamit nem írok le, nem jelenti azt, hogy expliciten tagadom is. Gellért kijelenti, hogy Mérey László főispán igenis antiszemita volt (27). Kész szerencse, hogy én sem állítok mást.[13]

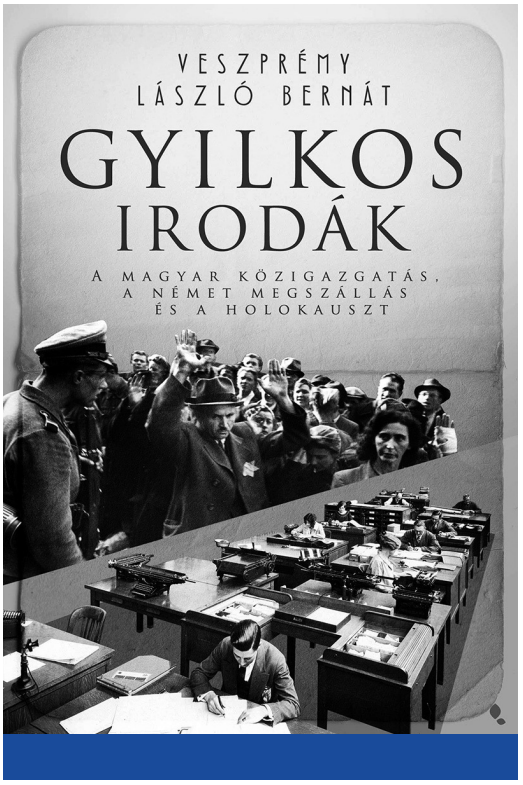

Fontos viszonyítási szempont, hogy Gellért szerint „az eddigi legátfogóbb és eredeti magyarázatot adó összefoglaló monográfia" a témában Götz Aly és Christian Gerlach munkája. Érdemes utalni rá, hogy a könyv fordítója, Kerényi Gábor előszavában maga is leírta: a könyvben citált magyar forrásokat a szerzők gyakran tévesen idézik, de mikor megpróbált fellelni néhány primer magyar dokumentumot, hogy azokat szó szerint idézhesse fordításában, azzal szembesült, hogy azok a megadott jelzet alatt egyáltalán nem találhatók meg! Meglepő, hogy Gellért szerint egy félrefordításoktól és fel nem lelhető levéltári iratoktól (a fordító szerint: „egyszerűen hamisak" [!])[14] hemzsegő munka „átfogó" és „eredeti".

Gellért azt írja: könyvemben a csendőrségi vezetők „csak" ellenállóként, zsidómentőként jelennek meg. Vegyük a példákat! Szerinte nálam Czigány József csendőr ezredes „csak" mint zsidómentő jelenik meg (42–43) – pedig expliciten „kollaboránsnak" nevezem.[15] Gellért szerint Faragho Gábor, a csendőrség felügyelője könyvemben „kizárólag" ellenállóként jelenik meg (47). Azonban ilyet sehol (!) sem írok róla, ellenben leírom, hogy Faragho elítélően nyilatkozott a holokausztban nem kooperáló közszereplőkről, közalkalmazottakról.[16] Az erre vonatkozó forrást egyébként Gellért részletesen számonkéri rajtam (47–48) – miközben idézem azt.

Mondanom sem kell, hogy könyvemben a csendőrség szerepéről számos helyen teszek kritikus, elítélő nyilatkozatot (például: „kiemelkedően együttműködő").[17] Gellért többször megismételt állításával ellentétben azonban az

10 *Uo.* 23.
11 *Uo.* 26. és 245., 57. lábjegyzet.
12 *Uo.* 118–119.
13 *Uo.* 25.
14 Kerényi előszaváért lásd: Christian Gerlach – Götz Aly: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia, és a magyar zsidók legyilkolása, 1944/1945.* ford. Kerényi Gábor, Noran, Bp. 2005. 9.
15 Veszprémy: *I. m.* 157.
16 *Uo.* 106.
17 *Uo.* 87.

„ellenálló" jelzőt egyetlen csendőrségi vezetőre sem használom, sőt a „zsidómentő" jelzőt sem, még ha akadtak is ilyenek. Ez azonban egy másik kutatás tárgya lenne. Felesleges is leírnom, hogy természetesen nem tartom sem ellenállónak, sem pedig szimplán „zsidómentőnek" a csendőrségnek a deportálásokban részes vezetőit. Nem gondolom az sem, hogy a könyvem bármi más benyomást keltene.

Akárcsak korábban Karsai László,[18] úgy Gellért Ádám is látszólag azért támad, mert szerinte túl szigorú vagyok a magyar közigazgatás tagjaival. Gellért ugyanis recenziójában egyetlen tollvonással felmenti az összes „kínzásokat elkövető csendőr[t], a nők motozását végző báb[át], a gettórendeletet kiadó polgármester[t]" a tettesi vagy bűnrészesi szerep alól. Konkrétan így ír: „A gettózást vagy bevagonírozást végző, *de még a kínzásokat elkövető csendőr, a nők motozását végző bába*, a gettórendeletet kiadó polgármester is csak akkor tettes, ha népirtó szándékkal cselekedett. Bűnrészessége pedig csak akkor állapítható meg, ha tudott az elkövetők (pl. Endre, Baky, Jaross) népirtó szándékáról és ennek tudatában hozzájárult vagy lényeges hatással volt a bűncselekmény elkövetésére." (56., kiemelés tőlem). Tehát a „kínzásokat elkövető csendőr", ha csak nem tudott mondjuk Jaross Andor belügyminiszter pontos terveiről, nem bűnrészes a holokausztban? A zsidó nők testnyílásaiban kesztyű nélkül kincsért kutakodó bába hasonlóan ártatlan volna? Sajátos elképzelés. És az is tisztázatlan kérdés, hogy az egyszeri csendőr vajon mennyit tudott a deportálások céljairól. Vajon minden egyes esetben, mindegyik csendőr tisztában volt a halálos utazás végső céljával? Gellért felvetéseit itt elgondolkodtatónak tartom, ám annyit rögzíteni kívánok, hogy álláspontja biztosan nem egyezik a könyvemben kifejtettekkel. Nem tagadom viszont, hogy a kérdéskört további kutatásra érdemesnek tartom.

Recenziója tehát egyszerűen **nem idézi a koncepciójába nem illeszkedő soraimat, viszont kontextusából kiemelve idéz más részeket**. Olyan források hiányát kéri számon, amiket idézek, és olyan állításokért kritizál, amelyeket nem tettem. Nem hiszem, hogy a továbbiakban szükséges bizonygatnom, hogy ismertetéséből az olvasó nem ismeri meg könyvem valódi tartalmát. Összességében egyébként kevés pontja jellemzőbb Gellért szövegének, mint ahol 2019-ben megjelent könyvemet azért kárhoztatja, mert nem hivatkozom egy 2020-ban megjelent cikkre (39). Véleményem szerint ez mindent elmond Gellért könyvismertetőjének precizitásáról.

SZOMORÚ LÁTLELET

Végső soron sem Ungváry, sem Gellért nem tett kísérletet arra, hogy könyvem lényegi tételeit cáfolja. Ungváry eddig is politizáló, vagdalkozó emberként volt ismert, aki jobban szereti a botrányokat, mint a szakmai vitát, így szövegét nem tartom meglepőnek. Még szomorúbb azonban, hogy a precizitására oly' büszke Gellért Ádám is pontatlan, szakmaiatlan szöveget közölt. Gellértnek ahelyett, hogy mások idézeteit csonkítgatja, inkább saját történészi diplomáján vagy egy önálló kéziraton kellene dolgoznia. Sok türelmet kívánok neki a munkához. ■

18 Lásd: Veszprémy László Bernát: Tényleg „semmi közük nem volt" a polgármestereknek a deportáló vonatokhoz 1944-ben? *Neokohn.hu*, 2019. december 2. <https://neokohn.hu/2019/12/02/tenyleg-semmi-kozuk-nem-volt-a-polgarmestereknek-a-deportalo-vonatokhoz-1944-ben>